

08 вересня 2022 року

Голові Комітету ВРУ з питань правової політики

Маслову Денису Вячеславовичу

k_prav_pol@rada.gov.ua

Коментарі до законопроектів №7520, №7520-1, №7520-2

Шановний Денисе Вячеславовичу!

Громадська організація “Українська Арбітражна Асоціація”¹ (“УАА”) висловлює свою повагу та звертається до Вас з приводу такого.

У липні 2022 року в Верховній Раді України було зареєстровано три законопроекти: №7520, №7520-1, №7520-2, які стосуються різних аспектів розгляду судових справ у зв’язку зі збройною агресією Російської Федерації (“Законопроекти”).

Зокрема, законопроекти регулюють питання (I) юрисдикційного імунітету Російської Федерації, (II) порядку її повідомлення як відповідача у справі та вручення їй судових документів, (III) щодо регулювання кола можливих суб’єктів цивільно-правової відповідальності, (IV) щодо цивільно-правової відповідальності “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”, (V) підсудності та розмежування юрисдикції загальних і господарських судів.

Багато з цих питань мають міжнародно-правову складову і потенційно можуть мати наслідки для судових процесів в інших юрисдикціях, зокрема, щодо виконання судових рішень, або ж, на жаль, стати потенційною підставою для позовів проти України в порядку міжнародного інвестиційного арбітражу. І оскільки члени УАА мають великий досвід у цих питаннях, адже вони також регулярно виникають в арбітражному контексті та судових справах щодо виконання арбітражних рішень, УАА створила Робочу групу з українських та іноземних фахівців, яка проаналізувала запропоновані Законопроектами зміни та можливі наслідки їх прийняття.

Нижче наводимо більш детальний аналіз щодо кожного з напрямків змін.

Окрім загального аналізу, УАА у Додатку 1 та Додаток 2 до викладених нижче Коментарів пропонує альтернативну пропозицію щодо змін до положень Цивільного процесуального Кодексу України (ЦПК) та Господарського процесуального кодексу України (ГПК) про повідомлення іноземних держав, а також щодо питань розмежування юрисдикції загальних і господарських судів та підсудності.

Робоча група УАА заохочує використати викладені рекомендації та запропоновані редакції змін до ЦПК та ГПК при подальшому опрацюванні Законопроектів.

I. КОМЕНТАРІ СТОСОВНО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

1. Законопроектом № 7520 пропонується передбачити виключення з імунітету спеціально для Російської Федерації у спорах, що виникли у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України (запропоновані статті 292¹ ЦПК та 252¹ ГПК):

¹ Громадська організація «Українська Арбітражна Асоціація» (Зареєстрована Головним управлінням юстиції в м. Києві, за Наказом від 03.09.12, свідоцтво №0124-2012 ГО, є єдиною в Україні професійною громадською організацією, яка об’єднує українських та іноземних фахівців та вчених у сфері міжнародного арбітражу. Чинна редакція Статуту, затвердженого Позачерговими Загальними зборами УАА Протоколом № 4 від 20 грудня 2016 року, доступна за посиланням <https://bit.ly/3uVKyro>.

«Особливості судового імунітету Російської Федерації та пов'язаних з Російською Федерацією осіб у спорах, що виникли у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України

1. Пред'явлення позову до Російської Федерації та/або пов'язаних з Російською Федерацією осіб, залучення Російської Федерації та/або пов'язаних з Російською Федерацією осіб до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить Російській Федерації та/або пов'язаним з Російською Федерацією особам й знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно не потребують згоди компетентних органів Російської Федерації та/або пов'язаних з Російською Федерацією осіб.»

2. Законопроект 7520-1 пропонує замість позбавлення імунітету саме Російської Федерації передбачити більш загальне виключення з юрисдикційного імунітету (доповнення до ч. 1 ст. 79 Закону «Про міжнародне приватне право»):

«Іноземна держава не може посилатися на імунітет при пред'явленні позову до неї, залученні її до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладенні арешту на майно, яке їй належить та знаходиться на території України, застосуванні щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і зверненні стягнення на таке майно, якщо справа стосується відшкодування шкоди, завданої на території України смертю або ушкодженням здоров'я, а також шкоди, завданої майну:

внаслідок збройної агресії іноземної держави, якщо така агресія була засуджена Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй та Верховною Радою України,

або іншими діями чи бездіяльністю іноземної держави або прямо чи опосередковано підконтрольних їй осіб.»

3. Законопроект 7520-2 пропонує схожий за змістом, але трохи відмінний за формою підхід:

«Стаття 3. Незастосування імунітету держав-агресорів

1. Іноземна держава-агресор, а так само її посадові та службові особи під час виконання своїх посадових або службових обов'язків, не користується в Україні судовим імунітетом, імунітетом від попереднього забезпечення позову і від примусового виконання рішення та не можуть посилатися на відповідний імунітет при пред'явленні до них позову, залученні до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладенні арешту на майно, яке їм належить, застосуванні щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і зверненні стягнення на таке майно, якщо справа стосується відшкодування шкоди, завданої на території України смертю або ушкодженням здоров'я, а також шкоди, завданої майну:

1) внаслідок збройної агресії іноземної держави, якщо така агресія була засуджена Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй або Верховною Радою України, або

2) внаслідок тимчасової окупації території України, або

3) іншими діями чи бездіяльністю іноземної держави-агресора та її посадовими і службовими особами.»

4. Ми вважаємо підхід, запропонований законопроектом 7520 (спеціальна норма про позбавлення юрисдикційного імунітету саме Російської Федерації) ризикованим та недостатньо виваженим. Норма, яка стосуватиметься лише однієї конкретної держави може вважатися дискримінаційною, що суттєво зменшить шанси на визнання закордоном українських судових рішень, які будуть винесені на підставі цієї норми, оскільки це може протирічити публічному порядку за місцем виконання. Тому, на нашу думку, як обсяг юрисдикційного імунітету, так і виключення з юрисдикційного імунітету, мають регулюватися нормами загального застосування.

5. Підхід до виключень із юрисдикційного імунітету, застосований у законопроектах 7520-1 та 7520-2, є більш виваженим. Але, якщо в цілому обсяг винятків із юрисдикційних імунітетів викликає погодження, то сам запропонований підхід все ж таки є неоптимальним з огляду на таке:

- а) Питання юрисдикційних імунітетів та винятків з них потребує комплексного врегулювання. На нашу думку, найбільш доцільним є комплексний закон на основі

Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності («**Конвенція**»). Це зможе знизити ризики потенційного конфлікту із імперативними нормами національного законодавства щодо юрисдикційних імунітетів за місцем визнання та виконання.

- b) Наприклад, як законопроект 7520-1, так і законопроект 7520-2 передбачають розширену версію так званого «деліктного виключення» (tort exception), що закріплено у ст. 12 Конвенції. У той же час таке виключення притаманне концепції функціонального імунітету (яка власне і покладена в основу Конвенції), у той час як в законодавстві України все ще закріплений принцип абсолютного імунітету. Імпортування лише одного цього виключення без прийняття всієї концепції функціонального імунітету не є оптимальним підходом (хоча, теоретично, і не неможливим).
 - c) Щодо власне релевантних виключень із юрисдикційного імунітету – ми підтримуємо необхідність відображення в українському законодавстві «деліктного виключення», що передбачене у статті 12 Конвенції. У той же час, оскільки зазначене положення, як правило, тлумачиться як таке, що не охоплює позови про шкоду, завдану збройними силами іноземної держави та під час збройного конфлікту, ми вважаємо необхідним додати два окремих виключення до юрисдикційного імунітету (незалежних від «деліктного виключення»):
 - 1. Справи про відшкодування шкоди, завданої внаслідок тероризму
 - 2. Справи про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії іноземної держави.
 - d) Ми також відмічаємо, що як законопроект 7520-1, так і законопроект 7520-2 прив'язують визначення агресії до відповідного рішення Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй або Верховної Ради України. Вважаємо це недоцільним. Наприклад, збройна агресія Російської Федерації проти України в окремих районах Луганської та Донецької областей розпочалася у 2014 році. Тим не менш, будь-яке рішення Генеральної Асамблеї ООН із визнанням цього епізоду російської агресії відсутнє. Натомість, більш доцільним є посилення на агресію «згідно з міжнародним правом» (наприклад, детальне і загальноприйняте визначення агресії міститься в Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року).
6. Крім того, вважаємо за доцільне врегулювати в рамках комплексного закону на основі Конвенції також і питання визначення суб'єктів, які охоплюються поняттям іноземна держава, адже сама Конвенція містить детальне регулювання цього питання. Це має значення для положень законопроектів, що проаналізовані в розділі III цих Коментарів.

II. КОМЕНТАРІ УАА ДО ПОЛОЖЕНЬ ПРО ВРУЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ІНОЗЕМНИМ ДЕРЖАВАМ, ЗАПРОПОНОВАНИХ У ЗАКОНОПРОЕКТАХ 7520, 7520-1 ТА 7520-2

- 7. Повідомлення сторін про розгляд справи є важливим для дотримання засадничих принципів рівності та змагальності сторін судового провадження. Як складова цих принципів, повідомлення сторін необхідне для відповідності судочинства верховенству права та належному відправленню правосуддя (*due process*).²
- 8. Недотримання вимог щодо повідомлення сторін при розгляді справи може призвести як до скасування судового рішення в порядку апеляційного провадження,³ так і до неможливості його визнання і виконання в інших країнах.⁴ Так, наприклад, Конвенція про визнання та виконання судових рішень у цивільних або комерційних справах, вчинена 2 липня 2019 року в м. Гаазі, яка була нещодавно ратифікована Україною, передбачає, що у визнанні та виконанні судового рішення може бути відмовлено, якщо *“документ, на підставі якого порушено провадження або еквівалентний документ, який містить виклад основних елементів позову, (i) не був вручений відповідачу завчасно та у такий спосіб, щоб надати йому можливість організувати свій захист [...], або (ii) був вручений відповідачу у*

² Європейська Комісія “За демократію через право”, Чек-ліст щодо верховенства права, 2016 рік; Часткове рішення щодо юрисдикції та відповідальності у справі *Мохамед Амар Аль-Бахлул проти Республіки Таджикистан*, справа SCC № 064/2008, від 2 вересня 2009 року, пункт 221.

³ ЦПК, ст. 376(3)(3); ГПК, ст. 277(3)(3).

⁴ ЦПК, ст. 468(2)(2).

запитуваній Державі у спосіб, що є несумісним з основоположними принципами запитуваної Держави стосовно вручення документів”.⁵

9. Аналогічні положення можна знайти у законодавстві щодо визнання та виконання іноземних судових рішень багатьох країн світу. Для прикладу у США,⁶ Сполученому Королівстві,⁷ Німеччині,⁸ Гонконзі⁹ та ОАЕ.¹⁰
10. Дотримання принципу належного повідомлення особливою мірою важливе у справах, сторонами яких є іноземні держави. Специфічність держав як суб'єктів цивільних та господарських правовідносин обумовлена принципом суверенної рівності держав. Багато дій, які допустимо вчиняти щодо інших суб'єктів правовідносин, можуть розглядатися як втручання у суверенітет, коли вони спрямовані проти іноземної держави.
11. Саме через це, як у міжнародному публічному праві, так і у законодавстві іноземних країн були напрацьовані спеціальні підходи до повідомлення іноземних держав про розгляд судових справ та вручення їм судових документів. При підготовці цих пропозицій, Робоча група УАА, серед інших, розглянула положення наступних правових актів:
 - a) Конвенція ООН щодо юрисдикційних імунітетів держав та їх власності 2004 року (надалі “**Конвенція ООН**”), доступна за [посиланням](#);
 - b) Європейська Конвенція про імунітети держав 1972 року (надалі “**Європейська Конвенція**”), доступна за [посиланням](#);

(Примітка: Ані Конвенція ООН, ані Європейська Конвенція не були ратифіковані Україною, а Конвенція ООН ще не вступила в силу через недостатню кількість ратифікацій, проте Верховний Суд у своїх рішеннях зазначав, що “*викладена у них концепція обмеженого юрисдикційного імунітету держави боржника застосовується згідно із звичаєвим міжнародним правом*”,¹¹ та що “*ці Конвенції відображають тенденцію розвитку міжнародного права щодо визнання того, що існують певні межі, в яких іноземна держава має право вимагати імунітет у цивільному процесі*”.¹²)

 - c) Акт Сполученого Королівства про імунітети держав с. 33, 1978 року (надалі “**SIA**”), доступний за [посиланням](#);
 - d) Акт США про імунітети іноземних держав 28 USC Ch. 98, 1976 року (надалі “**FSIA**”), доступний за [посиланням](#);
 - e) Акт Австралії про імунітети іноземних держав № 196, 1985 року (надалі “**AUFSIA**”), доступний за [посиланням](#);
 - f) Акт Канади про імунітети держав R.S.C. 1985, с. S-18, 1985 року (надалі “**CSIA**”), доступний за [посиланням](#);
 - g) Закон Ізраїлю про імунітети іноземних держав, № 5769-2009, 2009 року (надалі “**Ізраїльський закон про імунітети**”), доступний за [посиланням](#);
 - h) Закон Королівства Іспанія про привілеї та імунітети іноземних держав, міжнародних організацій із штаб-квартирою в Іспанії та міжнародних конференцій та зустрічей, що проводяться в Іспанії № 16/2015, 2015 року (надалі “**Іспанський закон про імунітети**”), доступний за [посиланням](#);
 - i) Цивільне процесуальне уложення Німеччини, 2005 року, доступне за [посиланням](#); та
 - j) Закон Чехії про міжнародне приватне право 91/2012 (надалі “**Закон Чехії про МПрП**”), доступний за [посиланням](#).
12. Окрім цього, Робоча Група УАА дослідила офіційні позиції держав щодо питань вручення судових документів іноземним державам, висловлені ними в рамках опитування Комітету

⁵ Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, ратифікована Законом України № 2342-IX від 1 липня 2022 року, ст. 7(1)(а).

⁶ Типовий Акт США про визнання іноземних судових рішень про стягнення грошей, 2005 року, ст. 4 (Примітка: положення Типового Акту в тій чи іншій мірі відображенні в законодавстві більшості штатів).

⁷ Акт Сполученого Королівства про (взаємне виконання) іноземних судових рішень с. 13, 1933 року, ст. 4.

⁸ Цивільне процесуальне уложення Німеччини, 2005 року, ст. 328.

⁹ Положення Гонконгу про (взаємне виконання) іноземних судових рішень, 1960 року, ст. 6.

¹⁰ Федеральний Закон ОАЕ про введення в дію цивільного процесуального кодексу № 11, 1992 року, ст. 235.

¹¹ Постанова Верховного Суду у справі № 796/165/18 від 25 січня 2019 року.

¹² Постанова Верховного Суду у справі № 308/9708/19 від 14 квітня 2022 року.

юридичних радників з міжнародного публічного права Ради Європи. Результати опитування були опубліковані в 2020 році і містять відповіді, надані 31 державою. Результати опитування доступні за [посиланням](#).

13. Дослідження міжнародних конвенцій, іноземного законодавства, офіційних позицій іноземних держав дозволяє встановити певні спільні підходи до питання повідомлення та вручення судових документів іноземним державам. Дотримання норм міжнародного права і кращих міжнародних практик та врахування досвіду іноземного законодавства важливе для того, щоб забезпечити відповідність українського законодавства міжнародному публічному праву. Окрім цього, це значною мірою збільшить шанси того, що ухвалені на його підставі судові рішення вважатимуться такими, що відповідають принципу *due process* та будуть визнаватися і виконуватися в іноземних країнах. У глобалізованому світі саме рішення, що можуть бути виконані у багатьох країнах, гарантують дійсно ефективне поновлення порушених прав позивачів, особливо коли боржниками за такими рішеннями є іноземні держави.
14. Нижче Робоча група надає ряд основних рекомендації до Законопроектів 7250, 7250-1 та 7250-2 із посиланнями на кращі світові практики. Оскільки на переконання Робочої групи кожен із Законопроектів містить певні невідповідності із кращими практиками та інші недоліки, Робоча група підготувала альтернативну пропозицію щодо положень про повідомлення іноземних держав у ЦПК та ГПК, викладену у Додатку 1 до цього листа. Робоча група заохочує використати викладені рекомендації та запропоновані редакції змін до ЦПК та ГПК при подальшому опрацюванні Законопроектів.

Рекомендації УАА

Спосіб вручення за замовчуванням

15. Статті 3 ГПК та ЦПК встановлюють пріоритет норм міжнародних договорів над нормами цих кодексів. Відповідно, за загальним приписом ГПК та ЦПК, у разі наявності у міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, норм про вручення судових документів іноземним державам, такі норми матимуть пріоритет над порядком вручення передбаченим національним законодавством.
16. Робоча Група звертає увагу, що Україною були ратифіковані принаймні два міжнародні договори, що можуть застосовуватися до питань вручення судових документів іноземним державам, а саме Конвенцію про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 року (надалі "**Гаазька Конвенція**") та Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року (надалі "**Мінська Конвенція**").¹³ Окрім цього, не виключено, що згодом Україна ратифікує інші конвенції, що містять норми щодо вручення судових документів іноземним державам (серед іншого, Конвенцію ООН).
17. Пріоритетність повідомлення і вручення судових документів іноземній державі у спосіб, передбачений застосовним міжнародним договором, встановлена ст. 1608(a)(2) FSIA. Вручення відповідно до застосовного міжнародного договору також передбачається ст. 23(1)(a) Конвенції ООН, ст. 23 AUFSIA та ст. 9(1)(b) CSIA.
18. Відповідно, Робоча група вважає, що при доопрацюванні Законопроектів варто чітко передбачити примат порядку вручення, передбаченого застосовним міжнародним договором. Такі положення, хоча й недостатньо чітко, передбачені у Законопроектах 7520 (частина 2 нової запропонованої статті 292² ЦПК та частина 2 нової запропонованої статті 252² ГПК) та 7520-1 (нова запропонована частина 14 статті 128 ЦПК). Такі положення відсутні у Законопроекті 7520-2.
19. Робоча група пропонує закріпити положення про пріоритет вручення за міжнародними договорами у **запропонованих частині 8¹ статті 128 ЦПК та частині 3¹ ст. 120 ГПК**, (тут і далі посилання на редакції, наведені у Додатку 1).

Застосування інших способів вручення

20. Враховуючи примат міжнародних договорів, застосування якого Робоча група обґрунтовує вище, ми також пропонуємо зазначити, що способи вручення, які будуть пропонуватися змінами до ЦПК та ГПК, застосовуватимуться за умови відсутності міжнародного договору.

¹³ Робоча Група звертає увагу, що питання застосовності Гаазької та Мінської Конвенцій до вручення документів іноземним державам не є однозначно врегульованим цими Конвенціями та потребує окремого дослідження.

21. Окрім цього, варто також законодавчо врегулювати ситуацію, в якій попри наявність міжнародного договору його положення практично не можуть бути виконанні. Наразі це питання актуальне для позовів проти Російської Федерації. Через відсутність поштового або кур'єрського зв'язку та розрив дипломатичних відносин між Україною та Російською Федерацією, Робоча група констатує, що відправлення доручення на вручення судових документів Російській Федерації практично не можливе на підставі ані Гаазької, ані Мінської Конвенцій. Окрім того, враховуючи тенденцію повного нехтування своїми міжнародно-правовими зобов'язаннями з боку Російської Федерації, не виключено, що навіть за відновлення практичної можливості передачі документів конвенційними каналами, Російська Федерація ігноруватиме або відмовлятиметься від виконання доручення про вручення судових документів. Схожі проблеми можуть виникати і з врученням документів іншим країнам.
22. Наразі тільки Законопроект 7520-1 у новій запропонованій частині 14 статті 128 ЦПК регулює випадки *“невиконання її [іноземної держави] компетентним органом доручення суду про вручення документів такій іноземній державі.”* У частині 1 запропонованої статті 498¹ ЦПК та частині 1 запропонованої статті 357¹ ГПК Робоча група пропонує більш виважене формулювання, яке покриватиме ситуації як (1) відмови держави від виконання доручення про вручення документів, так і (2) бездіяльності іноземної держави і (3) практичної неможливості направлення судового доручення.
23. Окрім цього, запропонована Робочою групою редакція (у пункті 2 частини 2 нової статті 498¹ ЦПК та пункті 2 частини 2 нової статті 357¹ ГПК) також містить важливе виключення для ситуацій, коли міжнародний договір дозволяє українському суду приймати судові рішення без участі іноземної держави через певний строк після направлення документів іноземній державі у разі відсутності відповіді від такої іноземної держави. Це виключення було прописане в першу чергу задля уникнення колізій із частиною 2 статті 15 Гаазької Конвенції.

Способи вручення

24. На підставі аналізу міжнародної практики, Робоча група виділила три найпоширеніших способи вручення документів іноземним державам:
- a) *на підставі спеціальної домовленості між позивачем та іноземною державою*
- Цей спосіб вручення дозволяє позивачу скористатися попередньою (наприклад, в укладеному із іноземною державою правочині) або *ad hoc* (наприклад, документи погодились отримати дипломатичне представництво іноземної держави у країні суду) домовленістю із іноземною державою щодо способу вручення судових документів. Положення про “спеціальні домовленості” передбачене у ст. 22(1)(b) Конвенції ООН, 1608(a)(1) FSIA, ст. 23 AUFSIA, 9(1) CSIA.
- b) *дипломатичними каналами*
- Цей спосіб є одним із найбільш традиційних способів вручення судових документів. Хоча міжнародне публічне право не містить визначення “дипломатичних каналів”, з Опитувальника і досліджених положень законодавства Робоча група розуміє, що під дипломатичними каналами як правило розуміється передача документів Міністерству закордонних справ держави суду для подальшої передачі Міністерству закордонних справ держави, що отримує, через дипломатичне представництво держави суду у державі, що отримує. Такий спосіб вручення документів передбачений (як основний, чи один з можливих) у переважній більшості досліджених актів: ст. 22(1)(c)(i) Конвенції ООН, ст. 16(2) Європейської Конвенції, ст. 12(1) SIA, ст. 1608(a)(4) FSIA, ст. 24 AUFSIA, ст. 9(2) CSIA, ст. 13(a) Ізраїльського закону про імунітети, ст. 52 Іспанського закону про імунітети, ст. 7 Чеського закону про МПрП.
- c) *у спосіб, що дозволений законодавством іноземної держави*
- Цей спосіб вручення передбачений ст. 22(1)(c)(ii) Конвенції ООН. Хоча ми не знайшли аналогічних положень у національних законодавствах, Конвенцію ООН ратифікували 23 держави, що відображає підтримку такого способу вручення цими державами.
25. Робоча група вважає, що українське законодавство буде у найбільшій мірі гармонізоване із кращими міжнародними практиками, якщо воно передбачатиме можливість вручення документів переліченими вище способами.

26. Окрім цього, ст. 1608(а)(3) FSIA також дозволяє вручення документів шляхом відправки документів *“будь-якою поштою, що вимагає підписання повідомлення про вручення”* на ім'я голови міністерства закордонних справ іноземної держави. Хоча Робоча група не знайшла аналогічних положень у проаналізованих міжнародних договорах чи актах іноземного законодавства, ми вважаємо, що досвід США все рівно вартий уваги. Аналогічно до проблем із конвенційними способами вручення, Робоча група передбачає, що вручити документи жодним з трьох загальноприйнятих способів вручення буде неможливим на практиці у випадку Російської Федерації. Наприклад, малоімовірно, що позивачам, що зазнали шкоди від збройної агресії Російської Федерації, вдасться досягнути спеціальної домовленості із державою-агресором щодо вручення документів. Ми також розуміємо, що передача документів дипломатичними каналами може бути неможлива в умовах розриву дипломатичних стосунків між Україною та Росією.
27. Отже, Робоча група у **частині 2 запропонованої статті 498¹ ЦПК та частині 2 запропонованої статті 357¹ ГПК** надає перелік із чотирьох способів вручення, що тією чи іншою мірою відображаються у міжнародних договорах та практиці іноземних держав. Вибір конкретного способу вручення багато в чому залежить від обставин справи. Так, якщо у позивача існує спеціальна домовленість із іноземною державою, саме цьому способу позивач надаватиме перевагу. Якщо мова йде про державу, із якою Україна має сталі дипломатичні зносини, позивач може надавати перевагу врученню дипломатичними каналами, адже цей спосіб, хоча й тривалий, як правило надає вичерпне офіційне підтвердження отримання. З огляду на ці міркування, Робоча група пропонує визначити, що запропоновані способи вручення:
- є альтернативними, при чому можуть застосовуватися як окремо, так і разом; і
 - застосовуються за вибором суду після розгляду пропозицій позивача (який має обґрунтувати суду, чому той чи інший спосіб (способи) будуть найдоречнішими за обставин справи).
28. Щодо способів вручення, запропонованих у Законопроектах, Робоча група зазначає таке:
29. Законопроект 7520 у частині 2 запропонованої статті 292² ЦПК та частині 2 запропонованої статті 252² ГПК пропонує вручати документи *“за адресою місцезнаходження, місця проживання (перебування)”*. Цей спосіб частково співпадає із запропонованим Робочою групою у **пункті 4 частини 2 запропонованої статті 498¹ ЦПК та пункті 4 частині 2 запропонованої статті 357¹ ГПК**, проте редакція Робочої групи враховує описаний вище досвід США та передбачає більш чіткі формулювання щодо адресата (міністерство закордонних справ) і способу направлення документів.
30. Законопроект 7520 у частині 2 запропонованої статті 292² ЦПК та частині 2 запропонованої статті 252² ГПК, а також Законопроект 7520-1 у запропонованій частині 14 статті 128 ЦПК пропонують повідомляти іноземну державу шляхом розміщення *“оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання.”*
31. Робоча група погоджується, що повідомлення іноземних держав шляхом розміщення оголошення може бути додане до процесуальних кодексів. При цьому, необхідно чітко передбачити, що такий спосіб повідомлення є *“способом останньої надії”* та застосовується лише у тих випадках, коли не спрацювали ані конвенційні механізми, ані способи повідомлення, передбачені для іноземних держав відповідним процесуальним кодексом. Такий підхід Робоча група використала у **частині 3 запропонованої статті 498¹ ЦПК та частині 3 запропонованої статті 357¹ ГПК**. Робоча група відзначає, що аналогічний підхід застосовується деякими країнами ЄС, наприклад Естонією та Німеччиною.¹⁴ Так, у Естонії, якщо іноземна держава ігнорує вручення документів дипломатичними каналами, Естонське посольство у такій державі попереджає її, що *“вручення відбувається шляхом публікації на підставі національного права Естонії (на підставі ст. 317 Цивільного процесуального Кодексу)”*.¹⁵
32. Робоча група також звертає увагу, що Законопроект 7520-2 у запропонованих нових частинах 14 та 15 ст. 128 ЦПК передбачає, що іноземна держава повідомляється про справу і їй надсилаються документи *“через її дипломатичні представництва, в тому числі розташовані на території будь-якої третьої країни”*. Хоча ми погоджуємося із тим, що такий спосіб вручення міг би бути простішим для практичної реалізації, наш аналіз практики

¹⁴ Опитувальник, відповіді Естонії та Німеччини.

¹⁵ Опитувальник, відповідь Естонії, ст. 25.

іноземних держав показав, що багато держав світу вважає таке повідомлення через дипломатичне представництво неналежним втручанням у суверенітет іноземної держави та/або порушенням імунітетів приміщень дипломатичних представництв за ст. 22 Віденської Конвенції про дипломатичні зносини.

33. Так, відповідну позицію прямо висловили серед інших наступні країни: Австрія, Бельгія, Кіпр, Естонія, Німеччина, Греція, Ірландія, Латвія, Нідерланди, Сербія, Іспанія, Сполучене Королівство, Канада, США.¹⁶ Зокрема, наприклад, Німеччина висловила наступну позицію: *“Вручення документів, що повідомляють про початок розгляду справи проти Німеччини, посольству Німеччини у державі суду вважається порушенням міжнародного права і, на думку Німеччини, не є належним повідомленням. Посольство відмовиться від отримання документів вручених таким чином”*.¹⁷ У справі *Республіка Судан проти Гаррісона та інших* Верховний суд США, вирішуючи що вручення документів представництву Судану у США не було належним, керувався наступним: *“Щонайменше з 1974 року Державний департамент зайняв позицію що принцип недоторканості за статтею 22 [Віденської Конвенції про дипломатичні зносини] забороняє вручення документів шляхом відправки поштою дипломатичному представництву іноземної держави у США”*.¹⁸

34. Відповідно, Робоча група виступає проти способу повідомлення, запропонованого Законопроектом 7520-2, адже його запровадження може призвести до значних складнощів або навіть неможливості визнання та виконання українських судових рішень проти іноземних держав у таких країнах, бо такий спосіб повідомлення вважатиметься неналежним у таких країнах.

Переклад документів

35. Робоча група погоджується із пропозиціями Законопроекту 7520-1 (запропонована нова частина 14 статті 128 ЦПК) та 7520-2 (запропонована нова частина 8 статті 177 ЦПК) щодо перекладу документів. Переклад документів, що направляються іноземній державі, однією з її офіційних мов передбачений розглянутими Конвенціями та актами іноземного законодавства. У **частині 4 запропонованої статті 498¹ ЦПК та частині 4 запропонованої статті 357¹ ГПК** Робоча група пропонує відповідне формулювання, яке передбачає переклад як повістки (ухвали), так і позовної заяви.

Процесуальні строки

36. Аналіз Конвенцій та законодавства інших країн дозволяє виділити дві основні вимоги до строків при повідомленні іноземних держав.
37. *По-перше*, це строк, який має сплисти з моменту отримання документів іноземною державою до першого судового засідання. Цей строк має бути достатнім для того, щоб іноземна держава мала змогу ознайомитись із суттю позовних вимог та підготувати свої заперечення (наприклад, відзив на позовну заяву). Більшість проаналізованих актів визначає тривалість цього строку у два місяці, наприклад: ст. 16(4) Європейської Конвенції, ст. 12(2) SIA, ст. 1608(d) FSIA, ст. 24(7) AUFSIA. Деякі країн вважають строк у два місяці нормою міжнародного звичаєвого права або кращою міжнародною практикою, якою варто керуватися.¹⁹
38. *По-друге*, це строк, який має сплисти з моменту повідомлення держави до винесення судом рішення, у випадку коли попри повідомлення держава не бере участь у судовому розгляді. За аналізом Робочої групи, такий строк у різних проаналізованих актах може становити від двох місяців (ст. 16(7) Європейської Конвенції, ст. 12(4) SIA, ст. 28(1) AUFSIA, ст. 10(1) CSIA, ст. 13(c) Ізраїльського закону про імунітети) до чотирьох місяців (ст. 23(1)(b) Конвенції ООН, ст. 55 Іспанського закону про імунітети). Враховуючи мету досягнути максимальну відповідність українського законодавства кращим міжнародним практикам, Робоча група пропонує взяти за основу строк у чотири місяці за Конвенцією ООН.
39. Відповідно, у **частині 5 запропонованої статті 498¹ ЦПК та частині 5 запропонованої статті 357¹ ГПК** Робоча група пропонує визначити строк для проведення підготовчого засідання у два місяці з моменту отримання повідомлення або у чотири місяці з моменту розміщення оголошення (тобто, у випадках, коли жодним іншим способом не вдалося вручити документи іноземній державі).

¹⁶ Дивись відповіді цих держав у Опитувальнику.

¹⁷ Опитувальник, відповідь Німеччини, ст. 36.

¹⁸ Рішення Верховного суду США у справі *Республіка Судан проти Гаррісона та інших* № 16-1094 від 26 березня 2019 року, ст. 14, доступне за [посиланням](#).

¹⁹ Опитувальник, відповіді Канади, Чехії та Швейцарії.

Наступні повідомлення

40. Робоча група відзначає, що більшість проаналізованих актів регулює порядок вручення документів, з яких розпочинається розгляд справи. Тобто, вони стосуються саме повідомлення іноземної держави про початок справи проти неї та заявлені до неї вимоги. При цьому, вони не стосуються вручення подальших процесуальних документів. З огляду на це та на принцип розумності строків у судовому провадженні, закріплений в ст. 2 ЦПК та ГПК, а також ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, Робоча група погоджується із пропозицією у Законопроекті 7520-2 (запропонований новий абзац 3 нової частини 14 статті 128 ЦПК) щодо того, що наступні повідомлення у справі мають здійснюватися через представника іноземної держави або шляхом розміщення оголошення (у випадку, якщо іноземна держава не бере участі у розгляді справи). Робоча група додала відповідне положення із технічними правками **до частини 6 запропонованої статті 498¹ ЦПК та частини 6 запропонованої статті 375¹ ГПК.**

Відмова від заперечень

41. З огляду на положення проаналізованих актів (ст. 22(4) Конвенції ООН, ст. 16(6) Європейської Конвенції, ст. 12(3) SIA, ст. 26 AUFSA) Робоча група вважає за доцільне додати пряму вказівку на те, що іноземна держава, яка бере участь у розгляді справи, автоматично відмовляється від права посилатися на її неналежне повідомлення. Робоча група додала відповідне положення **до частини 7 запропонованої статті 498¹ ЦПК та частини 7 запропонованої статті 357¹ ГПК.**

Направлення судового рішення

42. Проаналізовані Робочою групою акти також як правило передбачають, що судові рішення, ухвалені проти іноземної держави, яка не брала участі у судовому розгляді, має бути вручене такій державі у той же спосіб, яким вручається судова повістка та позов. Подібні положення знаходимо, серед іншого, у ст. 23(3) Конвенції ООН, ст. 12(5) SIA, ст. 1608(e) FSIA, ст. 10(2) CSIA.
43. Робоча група відобразила цей підхід **у частині 8 запропонованої статті 498¹ ЦПК та частині 8 запропонованої статті 357¹ ГПК.** Робоча група окремо звертає увагу, що таке положення про вручення судового рішення не змінює загальних правил щодо моменту набрання судовим рішенням законної сили та строків на апеляційне оскарження відповідно до ЦПК та ГПК.

III. КОМЕНТАРІ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ КОЛА МОЖЛИВИХ СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

44. Як зазначено вище в розділі I цих Коментарів, позиція УАА полягає в тому, що питання судових імунітетів підлягає комплексному регулюванню в окремому Законі України "Про судові імунітети", зокрема, і в частині визначення терміну "іноземна держава" і суб'єктів, які охоплюються таким терміном.
45. В той же час потрібно зауважити, що в запропонованих законопроектах пропонуються різні підходи до кола можливих суб'єктів цивільно-правової відповідальності у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації і лише законопроект № 7520-2 підходить до регулювання цього питання через визначення терміну "іноземна держава - агресор" саме для цілей судового імунітету.

Щодо законопроекту № 7520

46. Законопроект № 7520 посилається на двох потенційних суб'єктів цивільно-правової відповідальності у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України – Російську Федерацію та пов'язаних з Російською Федерацією осіб.
47. Зокрема, такий висновок можна зробити з запропонованих змін щодо правового регулювання судових імунітетів, які стосуються лише Російської Федерації та пов'язаних з Російською Федерацією осіб.
48. Позиція УАА стосовно запропонованої концепції цивільно-правової відповідальності "пов'язаних з Російською Федерацією осіб" викладена в розділі IV цих Коментарів.
49. На думку УАА це питання не повинно бути врегульовано виключно по відношенню до Російської Федерації.

50. По-перше, такі зміни до законодавства є дискримінаційними. Незважаючи на контекст агресії Російської Федерації щодо України, такі зміни можуть викликати небажані наслідки, які важко спрогнозувати для всіх юрисдикцій, зокрема і в питанні визнання і виконання українських судових рішень в іноземних державах.
51. По-друге, по відношенню до України агресію (прямо чи опосередковано) вчиняє також і Республіка Білорусь. Проблеми з вузьким поглядом на це питання в майбутньому вже можна спрогнозувати, незважаючи на те, що питання юридичної кваліфікації дій Республіки Білорусь ще підлягає вирішенню.

Щодо законопроекту № 7520-2

52. Даний законопроект також містить розширене і детальне визначення суб'єктів, до яких може бути подано позов у зв'язку зі збройною агресією. До таких суб'єктів згідно з ч.2 ст. 3 законопроекту відносяться як держава та її органи управління, так і складові федеративної держави і їх органи управління, установи, наділені публічно-владними повноваженнями, посадові та службові особи, а також суб'єкти державної власності.
53. Під останніми розуміються будь-які юридичні особи, незалежно від місця їх реєстрації, які або прямо або опосередковано належать державі, або знаходяться під її ефективним контролем.
54. В даному випадку УАА посилається на викладену позицію вище в розділі I цих Коментарів, згідно з якою питання судових імунітетів підлягає комплексному регулюванню в окремому Законі України "Про судові імунітети".
55. Відповідно, визначення суб'єктів, до яких може бути подано позов, і які охоплюються поняттям іноземна держава має виступати предметом регулювання такого спеціального і комплексного Закону, а не окремого закону щодо виключень із судового імунітету, пов'язаних із агресією, та змін до статті 22 Цивільного кодексу України.

IV. КОМЕНТАРІ ЩОДО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ "ПОВ'ЯЗАНИХ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ОСІБ"

56. Законопроект № 7520 передбачає низку змін до чинного законодавства, які мають на меті створення процесуальних та матеріально-правових можливостей для подання позову до такої нової категорії суб'єктів як "пов'язані з Російською Федерацією особи", які визначені²⁰ як:

фізичні та юридичні особи, до яких Європейським Союзом або іноземними державами (уповноваженими органами іноземних держав) були застосовані спеціальні економічні (обмежувальні) заходи (санкції) або які будь-яким іншим чином були внесені до санкційних списків у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України та/або іншими діями, що підривають або загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України, а також афілійовані та/або споріднені особи з вказаними фізичними та юридичними особами.

57. При цьому, запропоновані зміни фундаментально змінюють підхід до притягнення до цивільно-правової відповідальності лише по відношенню до такої нової категорії суб'єктів.
58. УАА не підтримує запропоновані зміни, оскільки запропонований підхід до притягнення до цивільно-правової відповідальності "пов'язаних з Російською Федерацією осіб":
 - a) Вступає в прямиий конфлікт з публічно-правовим механізмом конфіскації активів підсанкційних осіб, передбаченим ст. 5¹ Закону України «Про санкції» та Законом України "Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів".
 - b) порушує права, гарантовані Конституцією України (зокрема, право власності за статтею 41 та заборону зворотної дії законів в часі за статтею 58) та суперечить Цивільному кодексу України, а також усталеному підходу до притягнення до деліктної відповідальності згідно з українським правом.

²⁰ «Пов'язані з Російською Федерацією особи» визначені в змінах до статті 292¹ Цивільного процесуального кодексу України, статті 252¹ Господарського процесуального кодексу України, ст. 1 Закону України "Про міжнародне приватне право", статті 5 Закону України "Про виконавче провадження".

- c) Призведе до порушення загальновизнаного принципу due process (принципу забезпечення належної правової процедури при вирішенні спору) та права на справедливий суд.
 - d) Може поставити під загрозу інтереси України, оскільки прийняття відповідних рішень на користь позивачів та звернення стягнення на активи “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” в Україні може бути підставою для подання такими особами позовів проти України за порушення угод про заохочення та захист інвестицій.
 - e) Може унеможливити визнання та виконання відповідних рішень українських судів щодо “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” в іноземних державах.
59. Також важливо відмітити, що питання цивільно-правової відповідальності не повинно регулюватись процесуальними нормами, а саме в Цивільному процесуальному кодексі України та Господарському процесуальному кодексі України, як це пропонується в законопроекті 7520 (на протипагу регулюванню в Цивільному кодексі України).
60. У зв’язку з зазначеним вище звертаємо увагу на коментарі УАА, викладені в розділі I цих Коментарів, зокрема, щодо визначення терміну “іноземна держава” для цілей законодавства про судові імунітети. Таке визначення може застосовуватись також і щодо деяких юридичних осіб.

Запропоновані зміни вступають у конфлікт із публічно-правовими механізмами конфіскації майна (п. 58(a) вище)

61. Закон України «Про санкції» зі змінами від 12 травня 2022 року вже передбачає такий вид санкцій як стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.
62. Згідно зі статтею 5¹ Закону України «Про санкції» така санкція має винятковий характер, застосовується виключно у період дії правового режиму воєнного стану, та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України "Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів". Тобто, зазначені Закони встановлюють достатньо чіткі критерії визначення осіб, чиє майно може бути конфісковане та легітимну мету такої конфіскації – протидію російській агресії.
63. У випадку ж прийняття змін, запропонованих у законопроекті № 7520, буде створена конкуренція щодо відповідних активів “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” між приватними суб’єктами (фізичними та юридичними особами) та державою Україна. Це, в свою чергу, може створити перепони для роботи держави по наповненню державного бюджету (із потенційним подальшим створенням загального компенсаційного фонду).
64. При зверненні стягнення на іноземні активи “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” існує висока ймовірність у відмові у визнанні і виконанні відповідних рішень українських судів в іноземних юрисдикціях, про що зазначаємо далі.
65. Більше того, підхід, запропонований у законопроекті № 7520 до активів “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”, також вступає у конкуренцію з концепцією України та союзників України щодо блокування, конфіскації та передачі російських активів на користь України. Відповідне законодавство, для прикладу, вже прийняте в Канаді.

Запропоновані зміни суперечать Конституції України та принципам цивільно-правової відповідальності за українським правом (п. 58(b) вище)

66. Українське законодавство не містить відповідних матеріально-правових норм, які б передбачали можливість притягнення до цивільно-правової відповідальності за дії Російської Федерації (її збройних сил) фізичних та/або юридичних осіб, які лише опосередковано своїми діями брали / могли брати участь у фінансуванні тієї чи іншої діяльності Російської Федерації (її збройних сил) або просто певним чином пов’язані із нею.
67. Більше того, запропоновані зміни до процесуальних норм Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України є недостатніми для таких цілей і не можуть замінити собою норми матеріального права, які б повинні були регулювати

- питання цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду (на відміну від норм процесуального права, запропонованих в законопроекті № 7520).
68. Теоретично до питання цивільно-правової відповідальності “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” можна застосувати положення статті 1166 Цивільного кодексу України, яка встановлює загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю (деліктну відповідальність).
69. Однак, відповідальність особи за завдану шкоду на підставі статті 1166 Цивільного кодексу України можлива лише у випадку доведення трьох обов’язкових умов такої відповідальності, а саме:
- Протиправна поведінка особи;
 - Наявність шкоди; та
 - Причинний зв’язок між протиправною поведінкою та шкодою (при цьому, шкода повинна виступати об’єктивним наслідком поведінки завдавача шкоди)
70. Згідно з положеннями частини другої статті 1166 Цивільного кодексу України вина завдавача шкоди презюмується. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.
71. Є очевидним, що доведення причинного зв’язку між діями “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” та шкодою у будь-якому цивільному (господарському) позові щодо шкоди, завданої у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації, буде складним завданням. Як зазначено вище, така шкода повинна виступати об’єктивним наслідком поведінки завдавача шкоди.
72. З аналізу запропонованих змін можна зробити висновок, що для обходу цієї складної правової проблеми в проекті запропоновані наступні зміни в рамках особливостей доведення у цій категорії справ (а саме у проекті нової статті 292⁴ Цивільного процесуального кодексу та статті 252⁴ Господарського процесуального кодексу “Особливості доказування у спорах, що виникли у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України”):
- Шкода, що завдана в результаті збройної агресії Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України Російською Федерацією, вважається завданою Російською Федерацією та/або пов’язаними з Російською Федерацією особами, якщо вони не доведуть, що шкода завдана не з їх вини.*
 - Застосування Європейським Союзом або іноземними державами (уповноваженими органами іноземних держав) спеціальних економічних (обмежувальних) заходів (санкцій) або будь-яке інше внесення особи до санкційних списків у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України та/або іншими діями, що підривають або загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України є належним доказом пов’язаності даних осіб із Російською Федерацією та її уповноваженими органами або посадовими особами.*
 - Суд ухвалює рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони.*
73. Зокрема, зазначена редакція статті 292⁴ Цивільного процесуального кодексу та статті 252⁴ Господарського процесуального кодексу може бути розтлумачена як така, що фактично передбачає звільнення позивача від обов’язку доводити такі обов’язкові матеріально-правові елементи (умови) цивільно-правової відповідальності як причинно-наслідковий зв’язок між завданою шкодою та діями відповідних “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”, а також протиправність поведінки таких “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”.
74. Згідно із запропонованим підходом єдиною і визначальною підставою для притягнення таких суб’єктів до цивільно-правової відповідальності є рішення адміністративних органів Європейського Союзу або іноземних держав щодо застосування санкцій до таких “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”.
75. Також законопроект не передбачає особливостей застосування запропонованих змін до законодавства по відношенню до шкоди (збитків), які були завдані до вступу в силу відповідного закону. Оскільки відповідні зміни були запропоновані саме до процесуальних кодексів, ми розуміємо, що автори законопроекту мали на меті забезпечити можливість

подання позовів до “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” і щодо таких збитків. В такому випадку буде йтися про встановлення ретроспективної цивільно-правової відповідальності.

76. Запропоновані зміни суперечать Конституції України, Цивільному кодексу України та загальним засадам українського матеріального та процесуального права щодо притягнення до цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду, зокрема:
- a) Запропоновані зміни суперечать Конституції України, оскільки передбачають встановлення ретроспективної цивільно-правової відповідальності “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”. Згідно зі статтю 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом’якшують або скасовують відповідальність особи. Окрім цього, фактичне усунення необхідності доведення обов’язкових умов цивільно-правової відповідальності може призвести до масового позбавлення майна у широкого кола осіб за сумнівного правового обґрунтування. Це може розглядатися як порушення права власності, гарантованого статтею 41 Конституції.
 - b) Незважаючи на те, що запропоновані зміни є нормами процесуального права, вони втручаються в або принаймні ігнорують питання матеріального права, а саме питання цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду, яке регулюється Цивільним кодексом України.
 - c) Запропоновані зміни суперечать статті 1166 Цивільного кодексу України, оскільки фактично передбачають скасування необхідності доведення таких обов’язкових матеріально-правових умов відповідальності як причинно-наслідковий зв’язок між завданою шкодою, яка є предметом відповідного позову, і діями відповідних “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”, і протиправність поведінки таких “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”,
 - d) Запропоновані зміни також суперечать основоположному принципу змагальності, закріпленому в Цивільному процесуальному кодексі України та в Господарському процесуальному кодексі України.

Запропоновані зміни можуть суперечити загальновизнаному принципу due process та порушувати право на справедливий суд (п. 58(c) вище)

77. Порушення належної правової процедури при вирішенні спору (due process) та права на справедливий суд за статтею 6 Європейської Конвенції з прав людини у випадку реалізації в українському судочинстві підходу, запропонованого в законопроекті 7520, окрім інших ризиків, про які зазначено нижче, також може негативно позначитись на сприйнятті України як правової держави.

Запропоновані зміни ставлять під загрозу інтереси України через можливі інвестиційні позови до держави Україна (п. 58(d) вище)

78. Порушення загальновизнаного принципу due process та права на справедливий суд, а також дискримінаційний характер запропонованого правового регулювання (у порівнянні з притягненням до деліктної відповідальності інших суб’єктів) може надати підґрунтя для подання “пов’язаними з Російською Федерацією особами” позовів до держави України на підставі міжнародних угод про заохочення та захист інвестицій.
79. В залежності від застосування тієї чи іншої міжнародної угоди, стягнення майна таких осіб у спосіб, передбачений законопроектом 7520, може становити собою порушення таких міжнародних стандартів захисту як справедливе і рівне ставлення, повний чи правовий захист і безпека, заборона експропріації за відсутності справедливої компенсації тощо.

Запропоновані зміни можуть унеможливити визнання та виконання відповідних рішень українських судів в іноземних державах (п. 58(e) вище)

80. Ризики щодо неможливості подальшого визнання та виконання відповідних рішень українських судів в іноземних державах ґрунтуються на обставинах, описаних детально вище в п. п. 66-79 цих Коментарів.

Додаткові коментарі

81. Окрім зазначених фундаментальних проблем, пов’язаних із запропонованими змінами, хотіли б відмітити декілька додаткових питань:

- a) Визначення терміну “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” видається занадто широким, оскільки воно включає в себе не лише будь-яких підсанкційних осіб, але й також їх афілійованих та/або споріднених осіб. Окрім цього, українське законодавство не містить визначення терміну “споріднена особа” окрім як для цілей Закону України “Про банки і банківську діяльність”.
- b) Видається, що положення щодо того, що застосування спеціальних економічних (обмежувальних) заходів (санкцій) або будь-яке внесення особи до санкційних списків є належним доказом пов’язаності даних осіб із Російською Федерацією та її уповноваженими органами або посадовими особами (у проекті нової статті 292⁴ Цивільного процесуального кодексу та статті 252⁴ Господарського процесуального кодексу), є не потрібним і створює додаткові проблеми у розумінні терміну “пов’язаних з Російською Федерацією осіб”. Зокрема, такий термін вже надає відповідні ознаки таких осіб.
- c) За загальним правилом судовий імунітет не застосовується до фізичних та юридичних осіб (стаття 79 Закону України “Про міжнародне приватне право”). Відповідно зміни щодо позбавлення судового імунітету “пов’язаних з Російською Федерацією осіб” до статті 79 Закону України “Про міжнародне приватне право” є недоречними.

V. КОМЕНТАРІ ДО ПОЛОЖЕНЬ ПРО ПІДСУДНІСТЬ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ ЗАГАЛЬНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ, ЗАПРОПОНОВАНИХ У ЗАКОНОПРОЕКТАХ 7520, 7520-1 ТА 7520-2

82. УАА розглянула запропоновані законопроекти № 7520, № 7520-1 та № 7520-1 зміни, що стосуються питань юрисдикції та підсудності справ за позовами фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації, та наводить нижче свої висновки та рекомендації щодо запропонованих змін. На основі висновків та рекомендацій щодо кожного із законопроектів, наведених нижче, УАА у Додаток 2 до цих Коментарів пропонує альтернативну пропозицію щодо змін до положень Цивільного процесуального Кодексу України та Господарського процесуального кодексу України в частині питань юрисдикції та підсудності. Робоча група заохочує використати запропоновану редакцію змін до ЦПК та ГПК при подальшому опрацюванні Законопроектів.

Щодо законопроекту 7520

Запропоновані зміни щодо доповнення ЦПК України статтею 19¹, зміни до ст. 20 ГПК України (зміни до предметної юрисдикції)

83. УАА підтримує концепцію запропонованих змін щодо закріплення предметної юрисдикції загальних та господарських судів у спорах про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, вважаючи такі зміни справедливими і обґрунтованими, що безумовно сприятиме забезпеченню принципу правової визначеності, забезпечить баланс судової системи та нівелює переваженість однієї з її юрисдикцій.

Зміни щодо доповнення ЦПК України статтею 19¹

84. УАА підтримує суть змін, викладених у статті 19¹ "Особливості юрисдикції загальних судів у спорах про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України", якою доповнено ЦПК України, та яка чітко розмежує юрисдикційні питання, які на сьогоднішній день виникають як у позивачів при поданні позовів проти Російської Федерації, так і у суддів, при вирішенні питання про прийняття справи до розгляду.
85. При цьому, ми не вбачаємо принципової необхідності у виокремленні даних змін в окрему статтю 19¹, так як такі зміни можуть бути викладені більш стисло та відображені у новій частині 10 ст. 19 ЦПК України, яка має назву "Справи, що відносяться до юрисдикції загальних судів", тобто питання юрисдикції доцільно було б доповнювати саме в спеціальну статтю, присвячену питанням юрисдикції, як це пропонують зробити автори законопроекту у змінах до ст. 20 ГПК України.

Зміни до статті 20 ГПК України

86. УАА підтримує доповнення частини першої статті 20 новим пунктом 21, проте пропонує викласти його у наступній редакції, замінивши слова "Російська Федерація" на "іноземна держава":

"21) справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією іноземної держави, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, в яких сторонами є лише юридичні особи, фізичні особи-підприємці та/або іноземна держава"

87. Запропоновані зміни цілком відповідають меті законопроекту в частині внесення змін до процесуального законодавства - для удосконалення розгляду судами відповідних справ про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб та/або юридичних осіб у зв'язку із збройною агресією не лише Російської Федерації, але і будь-якої іншої держави, не обмежуючись, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України. Окрім цього, норма, яка стосуватиметься лише однієї конкретної держави може вважатися дискримінаційною, що суттєво зменшить шанси на визнання закордоном українських судових рішень, які будуть винесені на підставі цієї норми, оскільки це може суперечити публічному порядку за місцем виконання.

Запропоновані зміни до ст. ст. 28, 30 ЦПК України, ст. ст. 29, 30 ГПК України (зміни до підсудності справ за вибором позивача та виключної підсудності)

Зміни до ст. 28 ЦПК України та ст. 29 ГПК України

88. УАА підтримує внесення змін до частини 17 статті 28 ЦПК України та доповнення статті 29 ГПК України частиною 11 щодо підсудності справ за вибором позивача у позовах про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, зокрема, щодо можливості пред'явлення таких позовів також за місцем проживання (перебування) або місцезнаходження позивача.
89. Через перебування майна, щодо якого подаються позови про відшкодування шкоди, і відсутньої законодавчої можливості звертатись з позовами про відшкодування шкоди за місцем проживання/знаходження позивачів, останні вимушені звертатись за місцем знаходження майна відповідача, який не має в Україні місцезнаходження. Враховуючи, що місцезнаходження майна Російської Федерації на території України є зареєстроване місцезнаходження його посольства в місті Києві, районні суди м. Києва та господарський суд м. Києва ризикують стати центральними осередками розгляду даної категорії спорів, що спричинить непропорційну та непропорційну завантаженість цих судів.
90. Тож внесення запропонованих змін до ст. 28 ЦПК України та ст. 29 ГПК України за нашим переконанням розширить права позивачів на доступ до правосуддя. Окрім того встановлення альтернативної підсудності даної категорії спорів забезпечить рівномірну збалансованість судової системи і не допустить перезавантаження окремих судів.
91. При цьому, для забезпечення більш широкого тлумачення та практики застосування статей 28 ЦПК України та ст. 29 ГПК України, а також у зв'язку з необхідністю уникнення дискримінаційного регулювання, як зазначено вище, пропонуємо слова "Російська Федерація" по тексту цих статей замінити на "іноземна держава".

Зміни до ст. 30 ЦПК України та ст. 30 ГПК України

92. УАА підтримує внесення змін до частини першої статті 30 ЦПК України та частини третьої статті 30 ГПК України, щодо непоширення виключної підсудності на позови про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, у випадках, коли такі позови стосуються нерухомого майна.
93. Враховуючи, що переважна частина майна, щодо якого можуть подаватись такого роду позови, знаходиться або знаходитиметься найближчим часом на тимчасово окупованих територіях, а також враховуючий обмежений чи цілком відсутній доступ до правосуддя на тимчасово окупованих територіях, застосування виключної підсудності в даній категорії

спорів суттєво обмежує права позивачів на захист і доступ до правосуддя в цілому. Тож непоширення виключної підсудності на вказану категорію спорів сприятиме захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб та/або юридичних осіб у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України незалежно від місця знаходження нерухомого майна таких осіб, яке зазнало руйнувань, або було знищено.

94. При цьому, для забезпечення більш широкого тлумачення та практики застосування статей 30 ЦПК України та ст. 30 ГПК України, а також у зв'язку з необхідністю уникнення дискримінаційного регулювання, як зазначено вище, пропонуємо слова *"Російська Федерація"* по тексту цих статей замінити на *"іноземна держава"*.

Щодо законопроекту 7520-1

95. На нашу думку, запропоновані зміни до ЦПК України та ГПК України є фрагментарними та вибірковими.
96. Зокрема, запропоновані законопроектом зміни на відміну від альтернативних проектів законів [№ 7520 від 05.07.2022](#) та [№ 7520-2 від 19.07.2022](#) не вирішують ряд важливих процесуальних питань, вирішення яких на нашу думку, мало б відповідати меті законопроекту: *"надання можливості громадянам України, а також іншим фізичним та юридичним особам, захистити у судах України свої права, пов'язані з відшкодуванням майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України."*
97. Даний законопроект не вдосконалює механізм захисту, оскільки він не вирішує ряд спірних процесуальних питань, з якими вже сьогодні зіштовхуються позивачі при зверненні до загальних судів та господарських судів з позовами про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, зокрема:
98. Законопроект не вирішує питання розмежування юрисдикції загальних та господарських судів на відміну від альтернативних законопроектів [№ 7520 від 05.07.2022](#) та [№ 7520-2 від 19.07.2022](#), що і надалі сприятиме невизначеності серед суддів у вирішенні питань, суди якої юрисдикції повинні розглядати позови від юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. А загальні суди і надалі відкриватимуть провадження у справах за позовами юридичних осіб до Російської Федерації, посилаючись на те, що деліктні спори підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства.
99. Даний законопроект на відміну від альтернативних проектів законів [№ 7520 від 05.07.2022](#) та [№ 7520-2 від 19.07.2022](#) не вирішує питання непоширення виключної підсудності на позови про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, у випадках, коли такі позови стосуються нерухомого майна. Враховуючи, що переважна частина майна, щодо якого можуть подаватись такого роду позови, знаходиться або знаходитиметься на тимчасово окупованих територіях, де доступ до правосуддя обмежений чи відсутній взагалі, застосування виключної підсудності в даній категорії спорів суттєво обмежує права позивачів на захист і доступ до правосуддя в цілому.
100. В той же час, УАА підтримує запропоновані зміни до статті 29 ГПК України в частині встановлення альтернативної підсудності. Зокрема, статтю 29 ГПК України пропонується доповнити новою частиною дев'ятою, яка передбачатиме можливість подання позовів про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії іноземної держави за місцезнаходженням чи місцем проживання позивача. Такі зміни сприятимуть більш повній реалізації прав позивачів на доступ до правосуддя, зменшивши при цьому навантаження на окремі суди.

Щодо законопроекту 7520-2

Запропоновані зміни до ст. 19 ЦПК України (зміни до предметної юрисдикції)

101. УАА не підтримує запропоновані зміни щодо закріплення предметної юрисдикції виключно загальних судів у спорах про відшкодування шкоди, завданої на території України смертю або ушкодженням здоров'я, а також шкоди, завданої майну внаслідок збройної агресії, тимчасової окупації території України, інших дій чи бездіяльності.
102. Вважаємо, що запропоновані зміни можуть призвести до перевантаженості однієї з юрисдикцій судової системи України і не сприятимуть забезпеченню повного, всебічного, об'єктивного й своєчасного вирішення судом таких спорів, а відтак й ефективному захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних

осіб. У свою чергу, це суттєво впливатиме на права позивачів на захист і доступ до правосуддя в цілому.

103. Окрім цього, вважаємо, що в такий спосіб відсутні гарантії щодо формування єдиної послідовної судової практики, і може виникнути перевантаження діяльності загальних судів, та не буде забезпечуватись повний і всебічний судовий розгляд вищезазначених справ судами однієї юрисдикції в результаті їх надмірної завантаженості.
104. Керуючись висновками української судової практики, що формується, критеріями розмежування між справами цивільного та господарського судочинства є одночасно суб'єктний склад учасників процесу та предметний склад спірних правовідносин. Тому залежно від суб'єктного складу позивача та відповідача(-ів), а також природи порушених прав й інтересів, визначатиметься юрисдикція суду для розгляду спору в порядку господарського чи цивільного судочинства.

Ми готові до проведення детальнішого обговорення наших пропозицій.

Ми ще раз хотіли б висловити свою повагу та вдячність за приділену цьому питанню увагу.

Будемо раді надати коментарі на відповіді на будь які питання.

З повагою,

Олена Перепелинська

Президент Української Арбітражної Асоціації

Додатки:

1. Пропозиції УАА щодо змін до положень ЦПК та ГПК щодо вручення документів іноземним державам;
2. Пропозиції УАА щодо змін до положень ЦПК та ГПК з питань юрисдикції та підсудності

Пропозиції УАА щодо змін до положень Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України щодо вручення документів іноземним державам

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Цивільному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 48, ст. 436):

1) статтю 130 доповнити частиною 8¹ такого змісту:

"8¹. Іноземним державам судові повістки вручаються у порядку, визначеному міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а в разі відсутності таких або в разі наявності інших підстав, визначених у статті 498¹ цього Кодексу – у порядку, встановленому статтею 498¹ цього Кодексу";

2) після статті 498 доповнити новою статтею 498¹ такого змісту:

"Стаття 498¹. Особливості провадження у справах за участі іноземних держав

1. Судові повістки вручаються іноземній державі у порядку, встановленому частиною другою цієї статті за наявності хоча б однієї з таких обставин:

1) відсутній міжнародний договір, що визначає порядок вручення судових документів такій іноземній державі;

2) компетентний орган іноземної держави не виконує або відмовляється виконувати положення міжнародного договору щодо вручення судової повістки, направленої такій іноземній державі із дотриманням вимог такого міжнародного договору, якщо тільки таке невиконання або відмова від виконання не дозволяють розгляд справи без участі такої іноземної держави відповідно до положень міжнародного договору;

3) відсутня фактична можливість виконання передбаченої міжнародним договором процедури вручення судової повістки, в тому числі шляхом покладання обов'язку здійснити відправку документів на позивача або його представника.

2. За наявності хоча б однієї з обставин, визначених частиною першою цієї статті, іноземна держава повідомляється про судові засідання шляхом направлення судової повістки, копії позовної заяви та доданих до неї документів одним або декількома із наступних способів на вибір суду:

1) у спосіб, передбачений спеціальною домовленістю між позивачем та іноземною державою;

2) разом із судовим дорученням, складеним відповідно до статті 499 цього Кодексу, Міністерству юстиції України, яке надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами;

3) будь-яким іншим способом вручення, що дозволений законодавством такої іноземної держави, якщо такий спосіб вручення прямо не заборонений цим Кодексом; або

4) за адресою місцезнаходження міністерства закордонних справ такої іноземної держави поштою, кур'єром, електронною поштою, факсом чи будь-яким іншим засобом зв'язку, що дозволяє отримати підтвердження про відправлення і отримання.

Позивач у позовній заяві має право надати обґрунтовані пропозиції щодо того, який саме спосіб повідомлення має бути застосований судом із урахуванням усіх обставин справи.

3. У випадку неотримання іноземною державою судової повістки в порядку, встановленому частиною другою цієї статті, іноземна держава повідомляється про судові засідання через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України.

4. До повістки та позовної заяви додається їх засвідчений переклад однією з офіційних мов такої іноземної держави.

5. Підготовче засідання проводиться не раніше двох місяців з моменту отримання іноземною державою судової повістки в порядку, встановленому частиною другою цієї статті, або не раніше

чотирьох місяців з моменту публікації оголошення про виклик іноземної держави на офіційному веб-порталі судової влади України згідно з частиною третьою цієї статті.

5. Всі наступні виклики іноземної держави відбуваються через представника іноземної держави, якщо такий приймає участь у судовому засіданні, та через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України. Таке оголошення повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання. З опублікуванням оголошення про виклик іноземна держава вважається повідомленою про дату, час і місце такого судового засідання, у тому числі у випадках, якщо виклик через представника не відбувся внаслідок того, що такий представник не був присутній у судовому засіданні.

6. Іноземна держава, яка була присутня в судовому засіданні, не може посилатися на те, що її не було належним чином повідомлено про дату, час і місце судового засідання суду.

7. Іноземній державі, яка не була присутня в судовому засіданні, копія судового рішення надсилається через представника іноземної держави, а у разі його відсутності – у порядку, встановленому частиною другою цієї статті, а у разі неотримання іноземною державою копії судового рішення у порядку, встановленому частиною другою цієї статті – шляхом публікації на офіційному веб-порталі судової влади України. До копії судового рішення додається його засвідчений переклад однією із офіційних мов такої держави.

8. Іноземна держава, якій повне рішення суду не було вручено у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження рішення суду, якщо апеляційна скарга подана протягом двох місяців з дня вручення такій іноземній державі повного рішення суду або з дня публікації такого рішення суду на офіційному веб-порталі судової влади України згідно з частиною сьомою цієї статті".

2. У Господарському процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 48, ст. 436):

1) статтю 120 доповнити частиною 3¹ такого змісту:

"3¹. Виклик іноземних держав здійснюється в порядку, визначеному міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а в разі відсутності таких або в разі наявності інших підстав, визначених у статті 367¹ цього Кодексу – у порядку, встановленому статтею 367¹ цього Кодексу";

2) після статті 367 доповнити новою статтею 367¹ такого змісту:

"Стаття 367¹. Особливості провадження у справах за участі іноземних держав

1. Виклик іноземної держави здійснюється у порядку, встановленому частиною другою цієї статті, за наявності хоча б однієї з таких обставин:

1) відсутній міжнародний договір, що визначає порядок вручення судових документів такій іноземній державі;

2) компетентний орган іноземної держави не виконує або відмовляється виконувати положення міжнародного договору щодо вручення судових документів, направлених такій іноземній державі із дотриманням вимог такого міжнародного договору, якщо тільки таке невиконання або відмова від виконання не дозволяють розгляд справи без участі такої іноземної держави відповідно до положень міжнародного договору;

3) відсутня фактична можливість виконання передбаченої міжнародним договором процедури вручення судових документів, в тому числі шляхом покладання обов'язку здійснити відправку документів на позивача або його представника.

2. За наявності хоча б однієї з обставин, визначених частиною першою цієї статті, іноземна держава викликається в судове засідання шляхом направлення ухвали, копії позовної заяви та доданих до неї документів одним або декількома із наступних способів на вибір суду:

1) у спосіб, передбачений спеціальною домовленістю між позивачем та іноземною державою;

2) разом із судовим дорученням, складеним відповідно до статті 368 цього Кодексу, Міністерству юстиції України, яке надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами;

3) будь-яким іншим способом вручення, що дозволений законодавством такої іноземної держави, якщо такий спосіб вручення прямо не заборонений цим Кодексом; або

4) за адресою місцезнаходження міністерства закордонних справ такої іноземної держави поштою, кур'єром, електронною поштою, факсом чи будь-яким іншим засобом зв'язку, що дозволяє отримати підтвердження про відправлення і отримання.

Позивач у позовній заяві має право надати обґрунтовані пропозиції щодо того, який саме спосіб повідомлення має бути застосований судом із урахуванням усіх обставин справи.

3. У випадку неотримання іноземною державою документів у порядку, встановленому частиною другою цієї статті, іноземна держава повідомляється про судові засідання через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України.

4. До ухвали та позовної заяви додається їх засвідчений переклад однією з офіційних мов такої іноземної держави.

5. Підготовче засідання проводиться не раніше двох місяців з моменту отримання іноземною державою судових документів в порядку, встановленому частиною другою цієї статті, або не раніше чотирьох місяців з моменту публікації оголошення про виклик іноземної держави на офіційному веб-порталі судової влади України згідно з частиною третьою цієї статті.

5. Всі наступні виклики іноземної держави відбуваються через представника іноземної держави, якщо такий приймає участь у судовому засіданні, та через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України. Таке оголошення повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання. З опублікуванням оголошення про виклик іноземна держава вважається повідомленою про дату, час і місце такого судового засідання, у тому числі у випадках, якщо виклик через представника не відбувався внаслідок того, що такий представник не був присутній у судовому засіданні.

6. Іноземна держава, яка була присутня в судовому засіданні, не може посилатися на те, що її не було належним чином повідомлено про дату, час і місце судового засідання суду.

7. Іноземній державі, яка не була присутня в судовому засіданні, копія судового рішення надсилається через представника іноземної держави, а у разі його відсутності – у порядку, встановленому частиною другою цієї статті, а у разі неотримання іноземною державою копії судового рішення у порядку, встановленому частиною другою цієї статті – шляхом публікації на офіційному веб-порталі судової влади України. До копії судового рішення додається його засвідчений переклад однією із офіційних мов такої держави.

8. Іноземна держава, якій повне рішення суду не було вручено у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження рішення суду, якщо апеляційна скарга подана протягом двох місяців з дня вручення такій іноземній державі повного рішення суду або його публікації на офіційному веб-порталі судової влади України згідно з частиною сьомою цієї статті".

**Пропозиції УАА щодо змін до положень Цивільного процесуального кодексу України та
Господарського процесуального кодексу України з питань юрисдикції та підсудності**

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Цивільному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 48, ст. 436):

1) статтю 19 доповнити частиною 10 такого змісту:

"10. Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи за позовами про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб та/або юридичних осіб (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією іноземної держави, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, тероризмом, а також іншим заподіянням шкоди іноземною державою на території України, окрім спорів, в яких сторонами є лише юридичні особи, фізичні особи підприємці та/або іноземна держава";

2) частину сімнадцяту статті 28 викласти в такій редакції:

"17. Позови про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб та/або юридичних осіб (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією іноземної держави, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, тероризмом, а також іншим заподіянням шкоди іноземною державою на території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру можуть пред'являтися також за місцем проживання (перебування) або місцезнаходження позивача";

3) частину першу статті 30 викласти в такій редакції:

"1. Позови, що виникають із приводу нерухомого майна, крім позовів про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження у зв'язку із збройною агресією іноземної держави, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, тероризмом, а також іншим заподіянням шкоди іноземною державою на території України пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою".

2. У Господарському процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 48, ст. 436):

1) частину першу статті 20 доповнити новим пунктом 21 такого змісту:

"21) справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією іноземної держави, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, тероризмом, а також іншим заподіянням шкоди іноземною державою на території України, в яких сторонами є лише юридичні особи, фізичні особи-підприємці та/або іноземна держава";

2) статтю 29 доповнити новою частиною одинадцятою такого змісту:

"11. Позови у справах про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією іноземної держави, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, тероризмом, а також іншим заподіянням шкоди іноземною державою на території України, в яких сторонами є лише юридичні особи, фізичні особи-підприємці та/або іноземна держава, можуть пред'являтися також за місцем проживання (перебування) або місцезнаходження позивача";

3) частину третю статті 30 викласти в такій редакції:

"3. Спори, що виникають з приводу нерухомого майна, крім спорів про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження у зв'язку із збройною агресією іноземної держави, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, тероризмом, а також іншим заподіянням шкоди іноземною державою на території України розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою".